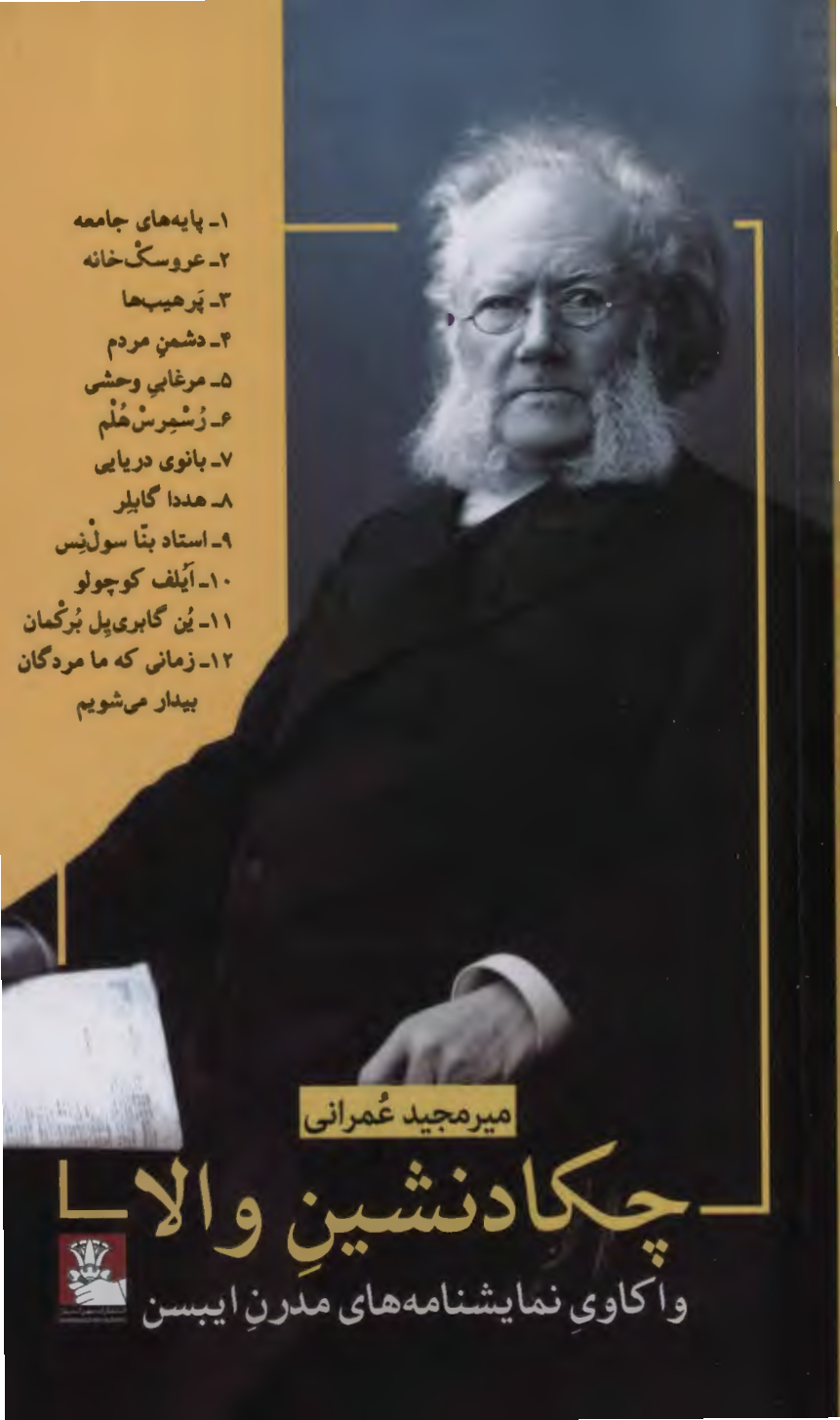

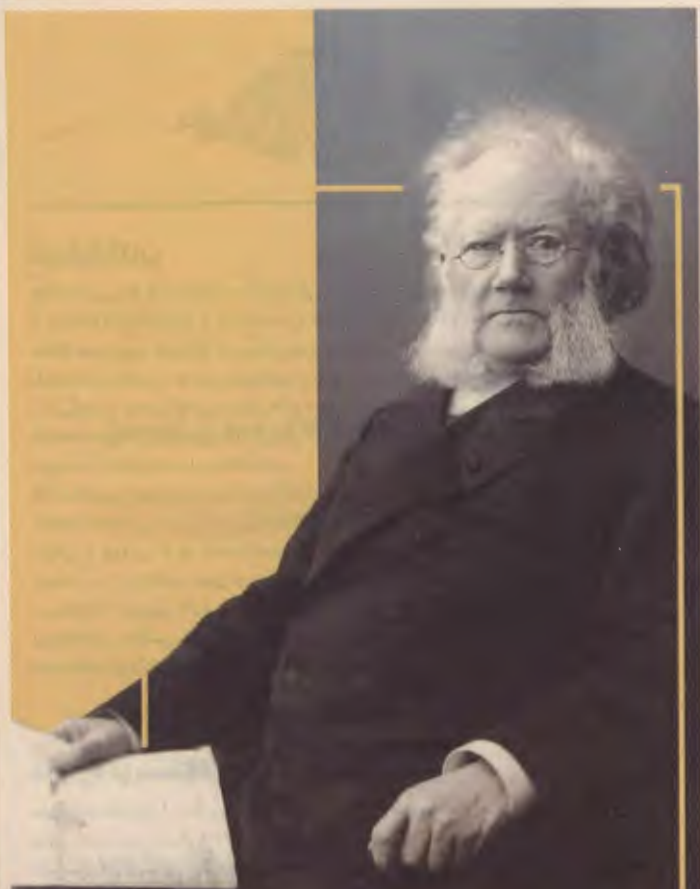
- ۱- پایه‌های جامعه
- ۲- عروسک‌خانه
- ۳- پرهیپ‌ها
- ۴- دشمن مردم
- ۵- مرغابی وحشی
- ۶- رُسیرسْ هَلَم
- ۷- بانوی دریایی
- ۸- هدا گابیلر
- ۹- استاد بنا سول‌نِس
- ۱۰- ایلَف کوچولو
- ۱۱- یُن گابری پِل بُرکمان
- ۱۲- زمانی که ما مردگان
بیدار می‌شویم

میرمجید عُمرانی

چکادانشین والا

واکاوی نمایشنامه‌های مدرن ایبسن

چکادانشین والا

واکاوی نمایشنامه‌های مدرن ایبسن

درباره کتاب

چکادانشین والا گشت‌وگذار و گاه درنگی است در درون و پیرامون هنریک ایبسن، یکی از بزرگ‌ترین هنرمندان و اندیشمندان جهان. ایبسن از ناآرام‌ترین و پویاترین آدم‌های زمانه خود بود، هر دم از دم پیش خود دوری می‌گرفت و خود را نو می‌کرد، یک‌بند بلنداهای تازه‌ای را به زیر می‌کشید و پیوسته و بدون درنگ جهان درون و بیرون خود را می‌گسترد و هیچ‌گاه بر پیروزی‌ها و دستاوردهای خود نمی‌غنوند و همواره در اندیشه شناخت مرزهای تازه‌تری بود. این ویژگی‌ها در نمایش‌های او بازتابیده‌اند و دستیابی به درون‌مایه آن‌ها را دشوار ساخته‌اند.

کتاب کنونی 'کوششی است برای گشایش روزنی به درون چیستان‌ها و پیچیدگی‌های نمایشنامه‌های مدرن ایبسن و روشنگری آن‌ها در پرتو دانسته‌هایی که از زندگی درونی و بیرونی او در دست است. رویکرد نویسندگان به ایبسن و نمایشنامه‌های مدرنش در این کتاب، بیش‌تر رویکردی است تاریخی - زیست‌نگارانه. از این رو، کتاب 'دربدارنده' انبوهی داده درباره زندگی خود ایبسن، گرایش‌های اندیشه‌ای، ادبی و رویدادهای سیاسی و اجتماعی زمان اوست. آنچه این کتاب را برجسته می‌کند، آن است که دربدارنده بخشی از پژوهش نام‌آورترین ایبسن‌پژوهان نروژی است.

درباره نویسنده

میرمجید عُمرانی 'زاده سال ۱۳۳۵ (شهر ری) است. او در سال ۱۳۶۳ از آب‌وخاک پدری کنده شد. از سال ۱۳۶۸ در نروژ زندگی می‌کند و از سال ۱۳۹۲ به همکاری با پروژه 'ایبسن به زبان‌های دیگر' پرداخته است. از عُمرانی در چند سال گذشته برگردان‌هایی از ایبسن و سایرین به بازار آمده است.

علاوه بر ۱۲ عنوان نمایش مدرن ایبسن (پایه‌های جامعه؛ عروسک‌خانه؛ پرهیب‌ها؛ دشمن مردم؛ مرغابی وحشی؛ رُسْمِ رُسْهَلْم؛ بانوی دریایی؛ هدا گابلر؛ استاب بُنا سول‌نِس؛ ایلَف کوچولو؛ یُن گابریِل بُرکمان؛ زمانی که ما مردگان بیدار می‌شویم) نمایشنامه‌های بیرون پشت در؛ دل من در کوهستان است، داستان‌های کوتاه و بلند پرشماری توسط میرمجید عُمرانی برگردانده یا نوشته شده است که به تدریج در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد.

واکاویِ نمایشنامه‌های مدرنِ ایبسن

میرمجید عُمرانی

عمرانی، میرمجید، ۱۳۳۵.
چکادانشین والا: (واکاوی نمایشنامه‌های مدرن ایبسن) / میرمجید عمرانی.
ویراستار مهدی سجودی مقدم.
تهران: مهر اندیش، ۱۴۰۰.

۲۱۶ ص.

۹۷۸-۶۲۲-۷۴۷۱-۵۸-۸

PTV-۸۲

۸۳۹/۵

۷۵۶۱۵۰۳

در این کتاب از «نشانه درنگ» که با علامت «(» مشخص می‌شود، استفاده شده است. «نشانه درنگ» نویسه مناسبی است که به جای ویرگول نابجا می‌نشیند و بسیاری از دشواری‌های خواندن درستی متن فارسی را نیز برطرف می‌کند.

واکاوی نمایشنامه‌های مدرن ایبسن

میرمجید عمرانی

ویراستار: مهدی سجودی مقدم

آماده سازی و نظارت فنی: مهراندیش

چاپ اول: تهران، ۱۴۰۰ شماره نشر ۲۱۹

چاپ: قشقایی ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۲۰۰۰ تومان شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۴۷۱-۵۸-۸

هرگونه خلاصه‌نویسی، تکثیر و یا تولید مجدد این کتاب، به صورت کامل و یا بخشی از آن، اعم از چاپ، کپی، فایل صوتی یا الکترونیکی بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع و موجب پیگرد قانونی است.

انتشارات مهراندیش

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، پایین تر از خیابان وحید نظری، کوچه غلامرضا قدیری، شماره ۲۳.

تلفن: ۰۹۱۲۵۵۹۱۶۰۲

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۹۳۶۵

www.mehrandishbooks.com

mehrandishnashr@gmail.com

@mehrandishbooks

@mehrandishbooks

فهرست

- دییاجه ۷
۱. پایه‌های جامعه ۱۱
- پی‌رنگِ نمایشنامه ۱۳
- واکاوی ۱۶
۲. عروسک‌خانه ۲۷
- پی‌رنگِ نمایشنامه ۲۹
- واکاوی ۳۱
۳. پرهیب‌ها ۴۷
- پی‌رنگِ نمایشنامه ۴۹
- واکاوی ۵۱
۴. دشمن مردم ۶۳
- پی‌رنگِ نمایشنامه ۶۵
- واکاوی ۶۷
۵. مرغابی وحشی ۷۹
- پی‌رنگِ نمایشنامه ۸۱
- واکاوی ۸۳

۶. رُسْمِرسْ هُلْم ۹۷

پی رنگِ نمایشنامه ۹۹

واکاوی ۱۰۱

۷. بانوی دریایی ۱۱۳

پی رنگِ نمایشنامه ۱۱۵

واکاوی ۱۱۷

۸. هِددا گانلیر ۱۲۹

پی رنگِ نمایشنامه ۱۳۱

واکاوی ۱۳۳

۹. استادِ بتّا سولّ نس ۱۴۹

پی رنگِ نمایشنامه ۱۵۱

واکاوی ۱۵۳

۱۰. ایلّف کوچولو ۱۶۵

پی رنگِ نمایشنامه ۱۶۷

واکاوی ۱۶۹

۱۱. یُن گابری یل بُرکّمان ۱۷۹

پی رنگِ نمایشنامه ۱۸۱

واکاوی ۱۸۳

۱۲. زمانی که ما مرده ها بیدار می شویم ۱۹۵

پی رنگِ نمایشنامه ۱۹۷

واکاوی ۱۹۹

دیباچه

شادم که بخت یارم شد تا یکی دیگر از خواسته‌هایِ دلم را برآورم و گام دیگری در راه شناساندنِ ایسن به دوستانِ هنر و هنرهایِ نمایشی و ادبیات در ایران بردارم. پس از برگرداندنِ دوازده نمایشنامهٔ مدرنِ ایسن از نروژی به فارسی، از نبودِ چندان نشانی از کاوش و پژوهش در پیوندِ با آن‌ها به زبانِ فارسی، سخت دل‌تنگ می‌شدم. اینک خود را اندکی سبک‌بار می‌بینم.

این کتاب، گذشته از بخش‌هایِ کوچکی چون پی‌رنگِ نمایشنامه‌ها به خامهٔ خود من و فشردهٔ سه واکاوی به خامهٔ آروید نرّا^۱، برگردانِ دیباچه‌هایی است که در چاپِ صدسالگی^۲ و نوشته‌هایِ هنریک ایسن^۳ آمده است. دیباچه‌ها به دستِ فرانسیس بول^۴، هالدان کُهت^۵، دیدریک آروپ سَیپ^۶، آس بیِرِن اُریست^۷، ویگدیس ایستاد^۸، سُتله دینگستاد^۹ و مایکل مِیر^{۱۰} که بسیاری از آن‌ها زندگی بر ادبیات و به‌ویژه کارهایِ ایسن نهاده‌اند و از بزرگانِ این پهنه در نروژ و جهان‌اند، نوشته شده‌اند.

1. Arvid Næraø.

2. hundreårsutgave.

3. Henrik Ibsens skrifter.

4. Francis Bull.

5. Halvdan Koht.

6. Didrik Arup Seip.

7. Asbjørn Aarseth.

8. Vigdis Ystad.

9. Ståle Dingstad.

10. Michael Meyer.

مجموعه کارهای ایسن در بازه زمانی ۵۷-۱۹۲۸ زیر نام چاپ صدسالگی در ۲۱ جلد بیرون آمد. سال‌های بسیار گذشت تا گردآمده همه نوشته‌های ایسن بار دیگر در سال‌های ۱۰-۲۰۰۵ با نام نوشته‌های هنریک ایسن در ۳۳ جلد درآمد. این مجموعه تازه در بردارنده بخش‌های نویی چون نامه‌های ایسن، یادهای کودکی او، واژه‌نامه ویژه ایسن و گزارش‌هایی درباره نمایشنامه‌های اوست.

ایسن نیروزی بود، در نیروز زاده و بزرگ شد، تلخ و شیرین زندگی را آنجا چشید، آنجا به نوشتن و نمایش روی آورد و در این پهنه پروبال درآورد و، سرانجام، نام آب‌وخاکش نیروز را او با نمایشنامه‌هایش به جهانیان شناساند. از این رو، جای شگفتی نیست که نیروزی‌ها بسیار گرمی‌اش داشته‌اند و در درون و پیرامون کار و زندگی‌اش سخت کندوکاو و پژوهش کرده‌اند. این گونه کاوش‌ها و پژوهش‌ها، از آنجاکه ایسن با هزاران رشته بیرونی و درونی به این آب‌وخاک پیوند داشت، در این مایه و پایه از غیرنیروزی‌ها برنمی‌آمد. این است که من کوشیده‌ام دستداران ایرانی ایسن را برای نخستین بار با کار، به‌ویژه، ایسن‌پژوهان نیروزی آشنا کنم.

آنچه در این میان شایان یادآوری است، ناهمخوانی‌هایی است که گاه میان دیدگاه این پژوهشگران به چشم می‌خورد. این گونه‌گونی بخشی از گونه‌گونی شگفت‌انگیز زندگی است. هر آدمی، از نگاهی، ویژه است و نگاه او به زندگی و پدیده‌های هستی نیز در زمینه‌هایی ویژه. بد نیست به یاد بیاوریم گفته آن بزرگوار را که: هرکسی از ظن خود شد یار من.

برگردان‌های کنونی کاری است دانش‌بنیان، آن‌گونه که می‌توان بر شالوده آن‌ها کار پژوهشی درست و استوار انجام داد و از نادرستی درون‌مایه کار بیمناک نبود. آنجا که برگردان‌ها در گیومه نشسته‌اند، درست و همخوان با نوشته اصلی‌اند و می‌توان به همان اندازه به آن‌ها دل بست که به نوشته اصلی. جاهایی را که از اهمیت بالایی برخوردار نبوده‌اند، کمی آزاد برگردانده‌ام و در گیومه نهاده‌ام. ولی آن‌ها هم، تا آنجا که می‌دانم و توان و دانشم به من می‌گوید، آدمی را به تله خوش‌باوری نمی‌اندازند و پیش روی کسی شرمنده نمی‌کنند. همه‌جا، نام و نشان منابع را آورده‌ام و از گفته لق و بی‌پایه و بی‌نشان و گمان‌زنی‌های بی‌پروا پرهیز کرده‌ام.

همه ریزبینی و سخت‌گیری‌ای که کوشیده‌ام در فراهم آوردن این کتاب به

کار برم، برخاسته از ارج و ورج و جایگاه ایسن در هنر و ادبیات جهان ما در روزگار کنونی است. تا آنجا که به ره آورد او برای تئاتر مدرن برمی گردد، می توان گفت که هم آوایی و هم دلی ای در میان بزرگان این پهنه در جهان به چشم می خورد. مایکل مهیر در پایان زندگی نامه ای که برای او نوشته، از این ره آورد چنین یاد می کند:

(۱) ایسن 'مرزبندی های اجتماعی ای را که پیرامونِ درام کشیده بودند، فروریخت و نشان داد که می توان با نثر عادی، تراژدی بزرگ درباره آدم های عادی نوشت.

(۲) او 'دوز و کلک های ساختگی مانند کسی را به جای دیگری گرفتن، گفت و گویی را ناخواسته شنیدن، افتادنِ نامه به دست کسی جز گیرنده یا دارنده آن، تک گویی، گزارش های روشن گرانه و این جور چیزها را از هنر نمایش زمانه به دور ریخت. توانست تنها با گفت و گوی ظریف و دوپهلو، چهره هایی به پیچیدگی چهره های برجسته ترین داستان ها و نمایشنامه هایی به گیرایی گیراترین داستان ها بیافریند. با این همه، اهمیت ماندگار ایسن نمایشنامه نویس 'نوآوری های فنی او نیست.

(۳) ره آورد دیگر او 'نگاه تیز و ژرف به درون جان آدم ها و پیوند آن هاست. او با چهره های مرد و از آن هم بیشتر، چهره های زن خود، در آفرینش آدم های زنده و پر شور برای زمان خود و زمان ما، از پیشروترین داستان نویسان زمان خود هم پیشی گرفت (مهیر ۱۹۷۱، ۸۲۶ - ۸۲۰).

دریافت همگانی این است که ایسن 'تراژدی ای برای آدم های زمان خود آفرید و پدرِ درام مدرن شد. این دریافت، با وجود برداشت های فراوان و گوناگون از نوشته های او، چکیده سال های دراز ایسن پژوهی است. او آفریننده تراژدی مدرن است. این کمترین چیزی است که ایسن پژوهان درباره اش همدل اند. مفهوم تراژدی را بسیاری ها به کار می برند و همیشه هم با معنایی گوناگون. اگر مفهوم تراژدی را هم به دلایل گوناگون به کار نبریم، باز بر آنیم که ره آورد او برای نمایش مدرن 'به دشواری ها و پرسمان های سترگ پیش روی ما آدم ها و پیکارجویی های بزرگ میانمان گره می خورد. نمایشنامه های او دربرگیرنده هم اندوه ها و هم شادی های روزانه است، ولی بر روی هم، نمایشنامه هایی برای زمان ما، زندگی ما،

گرفتاری‌هایِ ما و واقعیتِ ماست.
خواندن و دیدنِ کارهایِ ایسن چشم‌گشا و راه‌گشا است.

۱. پایه‌های جامعه

چهره‌ها:

کاردار برنیک Bernick

بانو برنیک (همسرش)

اولاف (پسر ۱۳ ساله‌شان) Olaf

دوشیزه برنیک (خواهر کاردار)

یوهان تَن‌نِه‌سِن (برادرِ کوچکِ بانو برنیک) Johan Tønnesen

دوشیزه هِس‌سِل (خواهر ناتنی بزرگِ بانو برنیک) Hessel

دبیر رُزلوند Rørlund

دینا دُرف (دخترِ جوانی در خانه کاردار) Dina Dorf

وکیل کُراپ Krap

کشتی‌ساز آونه Aune

پی‌رنگِ نمایشنامه

کاردار برنیک گلِ سرسبدِ شهر است. سرمایه‌دار است و کاروباری در شهر نیست که دستی دَرَش نداشته نباشد. در گرداندنِ چرخِ زندگیِ شهر نیز هم‌تا ندارد. در نیکوکاری بی‌مانند است. در گفتار تواناست و در کردار، نمونه برای همه هم‌شهریان. یکی از «پایه‌های جامعه»، یا به زبانِ دیگر، از آنانی است که اگر شانه از زیر بار کنار، یا پا از کار واپس کشند، جامعه در مانده و زمین‌گیر می‌شود، به همان‌سان که اگر خیمه‌شب‌بازی بلغزد و از کار بماند، نمایشِ عروسکی از کار می‌افتد. در جوانی به پاریس رفته و دانش اندوخته و برگشته تا زادگاهِ خود را به فروغِ پول و دانش و توان و زبان و روی و بوی خود روشن کند. تنها خودش نمونه نیست، خانواده و ارزش‌های خانواده‌اش هم نمونه است.

برنیک که برمی‌گردد، بنگاهِ خانوادگی را در آستانِ ورشکستگی می‌یابد. آن را به دست می‌گیرد و وانمود می‌کند که از صندوقِ آن دزدی شده تا بتواند از بانک وام گیرد و کارِ آن را باز روی غلتک اندازد. از سوی دیگر، با زنِ بازیگری سرویسر دارد و شبی ناگزیر می‌شود از پنجره‌اتاق او بیرون بپرد و بگریزد. چو می‌افتد که این کارها از یوهان تَن‌نِه‌سِن، دوستِ جان‌جانیِ برنیک، سر زده. برنیک 'دم نمی‌زند، بهره‌برداری‌اش را می‌کند و بر چنین زمینه‌ای می‌بالد و از نردبامِ جاه و نام و قدرت بالا می‌رود. هم‌زمان، دوشیزه هِس‌سِل را که دوست داشته، پس می‌زند و خواهر او را، که پولِ خوبی از پدر و مادر به او رسیده، به زنی می‌گیرد. یوهان و خواهرش، دوشیزه هِس‌سِل، به آمریکا می‌روند. زنِ بازیگر نیز پس از سختی‌های بسیار جان

می‌دهد و دختری به نام دینا از خود به جای می‌گذارد که برنیک از روی نیکوکاری او را در خانه خود بزرگ می‌کند.

برنیک کارخانه کشتی‌سازی دارد. کشتی آمریکایی «دخترِ سرخ‌پوست» که کفش پوسیده، برای تعمیر پیش اوست. شرکت آمریکایی از او می‌خواهد کشتی را هرچه زودتر راهی کند. برنیک چند روز به کشتی ساز آونه وقت می‌دهد. آونه برایش روشن می‌کند که کار بیش از این‌ها زمان می‌برد. برنیک او را در برابر یک دوراهی می‌گذارد: یا کشتی را سر وقت راهی دریا کند، یا با کارش بدرود گوید.

در این میان، یوهان و دوشیزه هس سل پس از سال‌ها از آمریکا بازمی‌گردند و پرونده‌های کهنه باز می‌شود. یوهان به دینا دل می‌بندد، ولی رقیبش رزلوند با او سرشاخ می‌شود و به دینا می‌گوید همه بدبختی‌های مادرش زیر سر یوهان بوده. یوهان از برنیک می‌خواهد گناهان خودش را به دوش گیرد تا او و دینا بتوانند باهم زندگی کنند. برنیک زیر بار نمی‌رود. چه، همه هستی‌اش با این کار فرومی‌ریزد. یوهان می‌گوید نامه‌های او را برای همه رو می‌کند. می‌خواهد با کشتی «دخترِ سرخ‌پوست» به آمریکا برود، کارهایی را سروسامان بدهد و برگردد و دینا را با خود ببرد. آونه «دخترِ سرخ‌پوست» را با دست‌کاری‌هایی راهی دریا می‌کند. هم برنیک، هم دستیارش وکیل گراپ و هم آونه می‌دانند که کشتی راه دوری نخواهد رفت. ولی چه باک! دارندگان کشتی زیانشان را از بیمه می‌گیرند، برنیک پول کارش را می‌گیرد و از دست یوهان هم آسوده می‌شود.

هم‌زمان، همه جا سخن از کشیدن خط راه‌آهن و خریدهای کلان زمین است. گفته می‌شود کسانی از شهرهای دیگر زمین‌های گسترده‌ای را برای این کار خریده‌اند و راه‌آهن سود هنگفتی به آنان خواهد رساند. این خریدها نیز کارِ برنیک و چندتنی از سرمایه‌داران همکار اوست.

شهر جشنی برای بزرگداشتِ برنیک و خانواده‌اش به راه انداخته، ولی نه اولاف، پسرِ برنیک، را می‌یابند نه بانو برنیک را. روشن می‌شود که اولاف گریخته و در کشتی «دخترِ سرخ‌پوست» پنهان شده تا با دایی‌اش یوهان به آمریکا برود. زمین همه‌جوره زیر پای برنیک به لرزه می‌افتد. کشتی زندگی‌اش سوراخ سوراخ شده و آب از هر سوراخی به درون می‌آید. چاهی که برای دیگران کنده، می‌رود تنها

فرزندش را به کام کشد. باید برگزیند: یا چشم بر کرده‌های خود باز کند و آن‌ها را در برابر همگان بپذیرد، یا خود را به آن راه بزند و بر دروغ و فریب پا بفشرد و به پیشوازی پرتگاهی ژرف برود. کشتی‌ساز آونه و بانو برنیک کشتی را نگه می‌دارند و اولاف را برمی‌گردانند و برنیک به بخشی از گناهان خود در برابر مردم گردن می‌گذارد.